

Ciència-ficció

L'article, després de donar una definició àmplia de ciència-ficció, se centra en la consideració de com pot esdevenir una eina interessant per a l'ensenyament, afavorir la creativitat literària i estimular la reflexió. En l'annex, fa una proposta de treball per a nois i noies de primer cicle de secundària.

La ciència-ficció com a eina per a l'ensenyament

Montserrat Galícia i Gorritz **Introducció**

No sempre es posen d'acord els entesos a l'hora d'explicar què és la narració de ciència-ficció. El fet cert és que, sota d'aquest nom, trobem un nombre d'obres amb mèrit suficient perquè aquest gènere literari mereixi un capítol en la història de la literatura contemporània.

Quina narració pot situar-se dintre la ciència-ficció? Aquella que, bàsicament, se centra en les especulacions de les ciències físiques i les seves aplicacions tècniques? O hi té cabuda l'especulació en ciències humanes? I, on situarem les fantasies a l'entorn dels mons màgics i la fetilleria, ambientats en una alta Edat Mitjana mitificada?

I les especulacions místiques d'un Clarke de l'*Odissea 2001*? I la ironia punyent i la sàtira social de Ray Bradbury amb *Les cròniques marcianes*? I el món fantàstic de Tolkien?

Tot és ciència-ficció.

Podríem dir, intentant trobar una definició àmplia, que la ciència-ficció és una narració que es caracteritza per les seves especula-

cions no sempre purament imaginatives, en el camp de les ciències físiques, de les ciències social i la filosofia... i la imaginació.

Per ampliar la definició, comptem amb dues definicions de ciència-ficció que ens ofereixen dos mestres del gènere.

Per a Asimov, la ciència-ficció és la branca de la literatura que tracta de les respostes humanes enfront dels canvis provocats per la ciència i la tecnologia.

Per a Sturgeon, la novel·la de ciència-ficció és la narració a l'entorn d'éssers i problemes humans, com qualsevol novel·la, però amb un fort contingut especulatiu.

També cal destacar que és un gènere literari, però també un gènere cinematogràfic, i que sovint novel·les o relats famosos han estat portats al cinema, com *Fahrenheit 451*, d'una novel·la homònima de Ray Bradbury, com *2001 una odissea de l'espai*, de la novel·la d'igual títol d'Arthur Clarke, com *Blade Runner*, de la novel·la de Philip K. Dick, *Somnien els andròides amb xais elèctrics?* O bé d'altres pel·lícules no derivades de cap novel·la, que poden tenir un lloc merescut en el món del cinema, del qual l'any passat celebràvem el centenari del naixement. Ens referim a pel·lícules com *El dia que la terra s'aturà* de Robert Wise o *Alien* de Ridley Scott. O les popularíssimes *Guerres de les galàxies* i les televisives aventures de l'*Enterprise*.

Una eina per a l'ensenyament

Aquest article se centrarà en la consideració que la narració de ciència-ficció pot esdevenir una eina interessant per a l'ensenyament.

Precisament, «La ciència-ficció com a eina d'aprenentatge» va ser el títol de la conferència que va pronunciar a Barcelona el passat 13 de desembre de 1995 Joe Haldeman, escriptor i professor de ciència-ficció al Massachusetts Institute of Technology, MIT. La conferència va tenir lloc en l'acte d'entrega del Premi UPC de ciència-ficció, que convoca cada any la Universitat Politècnica de Catalunya.

Haldeman justificava la iniciativa d'oferir un taller de novel·la de ciència-ficció a la prestigiosa universitat americana on dona classes per la necessitat de brindar als estudiants de ciències físiques la possibilitat de l'adquisició del sentit de la meravella que li cal a tot futur científic per eixamplar els seus horitzons personals i professionals.

La ciència-ficció és un gènere amb capacitat per atraure fàcilment els nois i noies. No només per les novel·les, sinó també, com hem vist, per altres referents culturals del seu món: el cinema, la televisió i el còmic.

Com a avantatge afegit, en aquests moments hi ha autors catalans que conreen el gènere, i també podem trobar els autors estrangers, més significatius, traduïts al català.

Per tot això la seva introducció a les aules és relativament fàcil. Ara bé, ciència-ficció a les aules per simple moda o oportunisme? Per la dèria personal d'alguns professors?

La ciència-ficció com a eina d'ensenyament per una pila de raons, o si més no per quatre bons motius:

1. La ciència-ficció com a trampolí, com a plataforma de motivació per introduir altres àrees. Com a eina per desvetllar interès de diferents temes.

Com ens expliquen els professors Jordi José i Manuel Moreno, per motivar envers les ciències físiques, per reflexionar sobre temes relacionats amb la lingüística, com ens proposa el professor Solé i Camardons. També per motivar envers temes d'història, de biologia, de matemàtica.

2. La ciència-ficció per treballar a les classes de llengua i literatura. Una narració engrescadora de ciència-ficció pot ser un bon vehicle per treballar els elements constitutius del relat, per treballar els elements bàsics de la narració: narrador, personatges, temps i espai.

3. La ciència-ficció per afavorir la creació literària. La ciència-

ficció és la moderna invitació a l'aventura. L'aventura en majúscula. En un món que se'ns ha fet petit, la novel·la d'aventures, ens obre nous horitzons, noves perspectives, nous paisatges, nous personatges.

4. I, finalment, la ciència-ficció com a eina de reflexió. S'ha dit que és una literatura amb un fort contigut especulatiu, una literatura d'idees i amb raó. És un gènere que convida a la reflexió. La lectura de moltes narracions de ciència-ficció ens planteja sovint problemes ètics, ecològics, polítics.

La ciència-ficció per afavorir la creativitat literària

La novel·la d'aventura és la narració per excel·lència. El narrador és aquell que ve de lluny, i ve de lluny per explicar-nos allò que ha passat. Per submergir-nos, a partir de la metàfora del viatge d'aventures, en un viatge simbòlic, el viatge al nostre interior.

La narració és una poderosa eina d'ensenyament, perquè la ment humana està estructurada narrativament. La lectura de novel·les d'aventures pot afavorir la creativitat literària en els nois i noies.

perquè connecta amb aquesta necessitat de narrar aventures per ajudar-se a créixer i fer-se adults. Així com l'heroi de les novel·les d'aventures segueix el seu viatge iniciàtic, el noi i la noia narradors poden recrear i fer seves les aventures que escriuen.

A la novel·la d'aventures clàssica, se li ha obert una porta: la novel·la de ciència-ficció. Una porta al futur, però també una porta al meravellós, al desconegut. Una porta al repte, al risc. Ara que sembla que el nostre món, tan apamat, no ens pot oferir paratges on situar *Les mines del rei Salomó*, o *L'illa del tresor*, ara que han desaparegut els exploradors, els pirates i els éssers desconeguts i els animals estranys, la ciència-ficció ens obre una porta.

La ciència-ficció ens menarà cap a altres mons on seran possibles els unicorns i els robots, els dracs i els *cyborgs*. Les selves podran esdevenir altra vegada impenetrables i els deserts inhòspites extensions que ningú no ha trepitjat, i, enmig d'aquests paratges oberts a la fantasia, hi trobarem animals encara innominats i personatges paradoxals, extraordinaris, que posaran a prova les nostres seguretats quotidianes.

La ciència-ficció com a eina de reflexió

Aquesta és una època en què certs aspectes de la vida quotidiana canvien a ritme accelerat de la mà dels nous avenços tecnològics, i aquests canvis són més sobtats i profunds del que ho foren els darrers segles. Canvien els costums, les idees: s'esmicolen dogmes que semblaven irrefutables. També és una època en què el domini i l'explotació del recursos del nostre planeta són més possibles i complets que en cap altre moment de la seva història.

La ciència-ficció tracta també aquests temes. És un gènere per fer pensar. Ens obre un ventall de preguntes. L'escriptor de ciència-ficció ens mostra possibles mons, possibles civilitzacions, ens presenta utopies, contrautopies, i futurs perfectes o imperfectes on els avenços tecno-científics han dut cap a gestes imprevisibles. Les societats reflectides a les novel·les de ciència-ficció han estat descrites especulant sobre les tendències emergents a la societat actual.

No es tracta de qüestionar la bonesa del progrés ni de tenyir amb tintes negres l'impacte que els avenços de tots tipus han tingut sobre les nostres vides. No anirem enlloc amb visions catastrofistes, però tampoc no són aconsellables les visions triomfalistes. Si volem desvetllar en els nois i les noies un saludable esperit crític, obert a les matisacions, la ciència-ficció pot ser una eina gens menyspreable.

Temes com els exposats a continuació són freqüents a les narracions de ciència-ficció: el desgavell ecològic, la destrucció dels recursos naturals, la desigualtat entre països i grups socials, la fam i la misèria coexistent amb el luxe i el malbaratament, les guerres per preservar les fonts d'energia, l'allau d'informació, els avenços científics i tecnològics al servei d'interessos de dubtós benefici col·lectiu, les drogues, la delinqüència i les presons, l'enginyeria genètica, l'explosió demogràfica, l'envelliment de la població, la contaminació, l'efecte hivernacle, la catàstrofe nuclear, les energies alternatives, les llengües no verbals, les utopies lingüístiques, la discriminació per motiu de raça, religió o sexe.

L'escriptor anglès Ballard afirmava: «El paper de l'escriptor de ciència-ficció ha canviat: la ficció ja és aquí: la tasca de l'escriptor ha de ser introduir la realitat en la ficció.»

La tasca de l'ensenyament és introduir elements de reflexió a les aules. La ciència-ficció pot ser una baula en aquesta cadena.

ANNEX

Una proposta modesta

La proposta de treball està adreçada a nois i noies de primer cicle de Secundària. Aquesta experiència inicialment s'havia portat a terme amb alumnes de 8è d'EGB.

La proposta de treball era bàsicament una activitat de lectura i posterior anàlisi de cinc relats curts o contes de ciència-ficció.

Els contes proposats eren els següents:

* *Les nou vides*

Autora: Ursula K. Le Guin

Dins de l'obra: *Les dotze direccions del vent*, Eds. Pleniluni, Barcelona 1985.

* *La droga*

Autora: Roser Cardús

Dins de l'obra: *Narracions de ciència-ficció-Antologia* d'A. Munné Jordà

Eds. 62, Barcelona 1985.

* *L'afer Kovac*

Autor: Howard Fast

Dins de l'obra: *Des del futur*

Ed. Laia, Barcelona 1976

* *L'implacable naufragi de la pols*

Autor: Pep Albanell

Dins de l'obra: *L'implacable naufragi de la pols*

Ed. Granica, Barcelona 1987

* *El regressiu*

Autor: Manuel de Pedrolo

Dins de l'obra: *Trajecte final*

Eds. 62, Barcelona 1979

Es proposava als alumnes de treballar aquestes narracions curtes seguint una pauta que tenia tres nivells:

1. Aspectes literaris:

- Ordre lògic-temporal de la narració; inici, nus i desenllaç.
- Personatges.
- El llenguatge i l'estil.
- El punt de vista narratiu.

2. Aspectes relacionats amb el camp de les idees i l'especulació:

- Quins temes apareixien en la narració.
- Quins temes els semblaven polèmics.

3. Aspectes de ciències físiques o socials sobre els quals els semblaria interessant aprofundir un cop llegit el conte per tenir més elements de judici.

Bibliografia

Obres de ciència-ficció originals en català:

- ALBANELL, P. *L'implacable naufragi de la pols*. Barcelona: Granica, 1987
- ARITZETA, M. *Grafèmia*. Barcelona: Cruïlla, 1990
- BAULENAS, LI. A. *Rampaines 451*. Barcelona: Columna, 1990
- CAPDEVILA, J. (i sis autors més). *Sis temps*. Alella: Pleniluni, 1987
- CANYAMERES, F. *El misteri de Clarà*. «Raixa» 60. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1962
- CARBÓ, L. *Calidoscopi de l'aigua i del sol*. Barcelona: La Magrana, 1984
- CIRICI, D. *L'esquelet de la balena*. Barcelona: Empúries, 1986
- DURAN, X. *Traficants d'idees*. Barcelona: Empúries, 1994
- ESTRADÉ, S. *Més enllà no hi ha fronteres*. Barcelona: Estela, 1966
- FABREGAT, R. *Embrió humà ultracongelat núm. F-77*. Barcelona: Pòrtic, 1984
- GALÍCIA, M. *Crit al bosc*. Barcelona: Cruïlla, 1996
- GALÍCIA, M. *Els senyors de la foscor*. Barcelona: Empúries, 1994
- GALÍCIA, M. *Somnies estimada?* Barcelona: La Galera, 1995
- LORMAN, J. *La dimensió del bosc humit*. Barcelona: Cruïlla, 1994
- PEDROLO, M. de. *Mecanoscrit del segon origen*. Barcelona: Ed. 62, 1976
- PEDROLO, M. de. *Trajecte final*. Barcelona: Ed. 62, 1978
- PEDROLO, M. de. *Successimultani*. Alella: Pleniluni, 1991
- PLA, J. *L'Òmicron*. València: Gregal Llibres, 1988
- PUIGPELAT, F. *La fletxa d'or*. Barcelona: Empúries, 1995
- PUJULÀ VALLÈS, *Homes artificials*. Alella: Pleniluni, 1986
- VALLVERDÚ, J. *Nàufrags a l'espai*. Barcelona: La Galera, 1986
- VERDAGUER, P. *El cronomòbil*. Barcelona: Ed. 62, 1979
- VERDAGUER, P. *Quaranta-sis quilos d'aigua*. Barcelona: Barcanova, 1983
- VERDAGUER, P. *Axon*. Barcelona: La Magrana, 1985